

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2012:19
ARKEOLOGISK FÖRUNDERSTÖKNING

Husaren 4, Örebro

Husaren 4, RAÄ 83:1, Örebro stad och kommun, Närke

Helmut Bergold

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2012:19
ARKEOLOGISK FÖRUNTERSÖKNING

Husaren 4, Örebro

Husaren 4, RAÄ 83:1, Örebro stad och kommun, Närke

Helmut Bergold

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019–609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

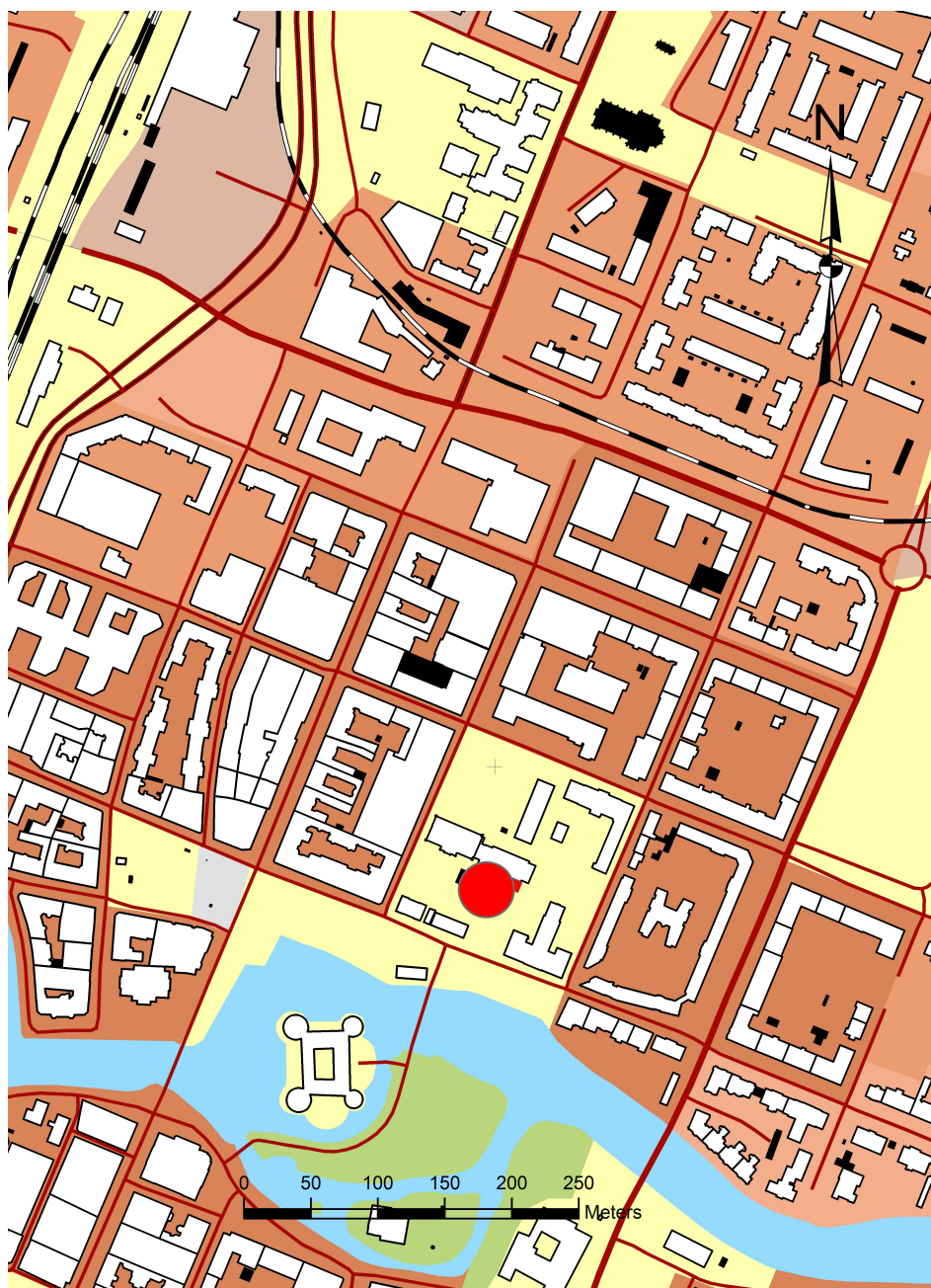
©2013 Arkeologgruppen

Arkeologgruppen rapport 2012:19
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr 2012/0903.

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	5
Inledning.....	6
Antikvarisk bakgrund.....	6
Kartor.....	7
Förundersökningsområdet.....	10
Metod.....	12
Syfte, frågeställningar och målsättning.....	13
Genomförande och resultat.....	13
Teknik.....	13
Schakt.....	14
Lager.....	14
Tolkning.....	18
Utvärdering av undersökningsplanen.....	18
Referenser.....	19
Administrativa uppgifter.....	20
Bilagor.....	21
Bilaga 1. Schakttabell.....	21

Figur 1. Karta över de centrala delarna av Örebro med Kvarteret Husaren och den aktuella undersökningsplatsen markerad med rött.

Sammanfattning

Med anledning av ett planerat bygge av en ny skolmatsal till Karolinska skolan i kvarteret Husaren 4, Örebro stad, genomförde Arkeologgruppen i Örebro AB en arkeologisk förundersökning i området. Ytan omfattade omkring 450 m² på skolgården till Karolinska skolan i centrala Örebro.

Det är något osäkert hur förundersökningsområdet har använts historisk. Troligt är emellertid att området har tillhört slottets ägor och huvudsakligen har använts som stallbacke, delar kan även ha ingått i slottets trädgårdar och odlingar. Området gränsar till stadens östra åker- och ängslyckor.

I undersökningsområdet grävdes fyra schakt. Schakten var upp till åtta meter långa och som mest fem meter breda. Djupet varierade mellan 0,1 och 1,8 meter. Stratigrafiskt skilde de sig inte mycket åt, botten utgjordes av sandig silt/lera, som i två av schakten täcktes av odlingslager, därefter fanns omfattande rivnings-/fyllnadsmassor och överst bärlager och asfalt.

Området var till stor del påverkat av Karolinska skolans byggnadsverksamhet under årens lopp. De bevarade lagren är troligen delar av stadens östra odlingsjordar.

Fyndmaterialet domineras av 1800-talsmaterial, även om det finns mindre mängder av något äldre material, 1700-tal. Tydligt är att någon förtätad eller planlagd bebyggelse inte har funnits innan 1800-talets slut.

Inledning

Med anledning av ett planerat bygge av en ny skolmatsal till Karolinska skolan i kvarteret Husaren 4, Örebro stad, genomförde Arkeologgruppen i Örebro AB en arkeologisk förundersökning i området. Uppdragsgivare var Länsstyrelsen i Örebro län. Kostnadsansvarig var Futurum fastigheter i Örebro AB. Den arkeologiska förundersökningen genomfördes under fyra kalla dagar i december månad år 2012. Vid undersökningstillfället var tjälen cirka 45 centimeter djup och snödjupet omkring 30 centimeter.

Antikvarisk bakgrund

Figur 2. Utsnitt över slottsområdet ur Johan Persson Thorings karta från år 1652. I undersökningsområdet (stjärna) finns inget markerat. Det är den hittills äldsta kända kartan över Örebro.

Det aktuella området omfattade omkring 450 m² på skolgården till Karolinska skolan i centrala Örebro. Området ligger i Olaus Petri församling och inom gränserna för fornlämning RAÄ Örebro 83:1 som utgörs av kulturlager samt rester av äldre stadsbebyggelse från medeltid och framåt. Området finns i östra delen av stadens fornlämningsområde. Kvarteret ligger öster om Örebroåsen och norr om slottet.

På den äldsta kända stadskartan från år 1652 som återger gatusystemet och vissa mer betydelsefulla byggnader finns inget kvarter markerat där kvarteret Husaren ligger. Däremot finns andra byggnader markerade som "slottets stallar", "slottets smedja" och delar av slottsträdgården.

Enligt Länsstyrelsens direktiv skulle förundersökningen genomföras med hög ambitionsnivå och resultaten ska utgöra ett fullgott planeringsunderlag för Länsstyrelsen och Futurum Fastigheter AB i den fortsatta hanteringen av ärendet, fält- och rapportarbetet har anpassats efter detta.

Kartor

Det finns ett ganska bra historiskt kartmaterial, vilket förenklar studier av förändringar i stadsbilden över tiden. Från 1600-talets mitt fram till mitten av 1800-talet gjordes bara marginella ändringar. Dagens gatunät är inte äldre än ungefär 150 år.

Den äldsta kända uppmätningen av Örebro är Johan Persson Thorings stadskarta (geometrisk avritning) från år 1652 (akt D2, arkivet vid Örebro Stadsbyggnad) (figur 2). Kartan visar den medeltida stadens gator och kvarter. Ett fåtal byggnader finns markerade men det går inte att avgöra bebyggelsens täthet eller faktiska utbredning.

År 1654 fastställdes genom drottning Kristina en ny stadsplan för Örebro. Nu förespråkades ett mer linjärt gatunät än tidigare. Omkring år 1660 påbörjades arbetet mer konkret. Av planförslaget genomfördes bara en mindre del. Projektet kom att fortsätta åtminstone till senare delen av 1670-talet. Därefter lades det hela mer eller mindre på is (Waldén 1945a:22ff). Det som märktes mest var "Nya Gatan", det vill säga Drottninggatan och Storgatan (Redin 1978:10).

Mer allmän stadsinformation finns att hämta ur Eric Nybergs stadskartor från år 1782 och år 1784 (figur 5) (akt D30 och D31, arkivet vid Örebro Stadsbyggnad). En jämförelse mellan 1780-ta-

lets och 1650-talets Örebro visar att bebyggelsen förtätats och att den i stort ligger utmed åskränet, men att dessutom sluttningarna i större utsträckning tagits i anspråk.

Figur 3. Eric Nybergs stadskarta från 1782. Området för förundersökningen är markerad som "Slottsvaktkarlarnas täppor".

Från år 1823 finns Lagerholms stadskarta. Framåt i tiden, år 1844, det vill säga ett år efter branden i den norra stadsdelen, visar kartan fortfarande samma grundstruktur (akt D80–D81, arkivet vid Örebro Stadsbyggnad). Den stora förändringen är i det parti som brann. Där finns ett linjärt rutnät med tomter, viss bebyggelse finns i den västnordvästra delen men i övrigt är det obebyggt. Ännu år 1844 är mycket av 1654 års karta aktuellt. En betraktelse gentemot 1780-talet visar på en mer förtätad struktur samt att större områden nedanför åsen, företrädesvis i öster, tagits i anspråk för bebyggelse.

Figur 4. 1844-års karta upprättad av . Här kan man fortfarande se en mycket gles bebyggelse öster om "Waktstugugatan".

År 1854 finns en ny stadsplan och stadskarta, nu märks större förändringar jämfört med tidigare (akt D82, arkivet vid Örebro Stadsbyggnad). Särskilt markant är exempelvis Stortorget's förändring och hur stadsbilden på söder tar en ny skepnad. På norr är förändringarna tydliga om än inte lika radikala. Bebyggelse har tillkommit i det tidigare brandhärjade området. Notabelt är att de hus som uppförts östsydöst om Storgatan följer den nya grundstrukturen, medan de som uppförts västnordväst om denna bryter mönstret.

Förundersökningsområdet

Det är något osäkert hur förundersökningsområdet har använts historisk. Troligt är emellertid att området har tillhört slottets ägor och huvudsakligen har använts som stallbacke, delar kan även ha ingått i slottets trädgårdar och odlingar. Området gränsar dessutom till stadens östra åker- och ängslyckor.

Figur 5. Gabriel Thorings karta från år 1675 med tomter utlagda i området norr om slottet.

Bertil Waldéns sammanställda stadskarta som är grundad på Johan Person Thorings karta från år 1652 samt Gabriel Thorings kartor från åren 1675, 1683 och 1696 visar att grunddragen består. Även om mer bebyggelse har lagts till så är stadsstrukturen i kvarteren dold (Waldén 1945a:32). En viss förklaring till kartbilden ger han genom att delge "I norra stadsdelen utbredd sig öster om den gamla "gatun" Norra slottsträdgården och norr om denna "Några små åker Lyckor". Såväl slottsträdgården och delar av åkerlyckorna verkar ha planerats till byggnadstomter. "Stadsplantan" visar trädgården, begränsad åt öster av en planerad gata, med en troligen på 1670-talet anbragt påskrift: "Denna gatu Ehr Sedermera Af Hans Excell:ttz H:r Landzhöfdingen Beordrat". Mellan gatan, som ungefär motsvaras av nuvarande Slottsgatan mellan Olai- och Fredsgatorna, och den nya huvudgatan är området styckat i ett antal tomter. Tomtindelningen återfinns inte på någon av de äldre kartorna och bör tolkas som ett

planförslag som inte fullföljdes i äldre tid.

Figur 6. Gillbergs karta över slottsområdet från år 1740.

På Gillbergs karta från år 1740 finns en mer detaljerad beskrivning över området och området söder om undersökningsområdet. Det beskrivs som stallbacke där stadens tomter möter i väster. I området finns förutom slottets stallar även odlingar och vaktkarlarnas tomter. Områdets osäkerhet med avseende på användningsområde sträcker sig genom hela det historiska kartmaterialet fram till att Karolinska skolan började byggas på platsen under 1800-talets senare del.

Metod

För att klargöra om det i området fanns kulturlager och/eller anläggningar grävdes så stora schakt som omständigheterna tillät med grävmaskin. Då ambitionsnivån var hög bestämdes att omkring 100 m² yta skulle förundersökas, vilket motsvarar cirka 20% av den totala exploateringsytan. Inför undersökningen bedömde vi utifrån kartmaterialet att ytan till stora delar kunde vara tämligen orörd från senare tids bebyggelse.

Tidigare utförda arkeologisk förundersökningar som ansluter till aktuellt område i norr, visade på kulturlager med datering till 1700- och 1800-talet (Bergold i 2012; Nordström 2001). Enligt äldre kartmaterialet ligger detta område i gränzonen till slottets stallområde/slottsträdgården och resultaten pekar på att området använts som slottsträdgård medan aktuellt området sannolikt är platsen för stallbacken, som finns markerad i det äldre kartmaterialet fram till 1780-talet, då platsen är markerad som Waktkarlarnas täppor.

Andra undersökningar i närområdet visar på få eller inga bebyggelselämningar. Genom att bana av ytor tänktes skapa möjligheter att konstatera eventuell bebyggelse och indelningar/gränser i området.

För att bedöma kulturlagrens karaktär, ålder och funktion grävdes delar av lagren för hand. Det rörde sig om mindre grävinsatser i detta skede för att svara på de uppställda frågorna samt för att konstatera om det rörde sig om flera tidsskikt. För att fastställa eventuell förekomst av flera tidsskikt eller bebyggelsenivåer grävdes djupare schakt på utvalda platser. Påträffade lager och konstruktioner har beskrivits, karaktäriserats och daterats.

Endast de fynd med betydelse för att förstå och datera lager och anläggningar sparades. Tanken var att flertalet lager och anläggningar skulle dateras utifrån fyndmaterialet, främst lagerbunden keramik. I samband med att ytor togs upp gjordes en bedömning av vilka aktiviteter som låg bakom påträffade lämningar eller fynd.

Anläggningar, lager, fynd samt ytor och schakt mättes in med totalstation, fotograferades och beskrevs skriftligt. All inmätning gjordes i SWEREF 99 TM och finns lagrat i Intrasis, bearbetning gjordes i IntrasisAnalysis och ArcGis 10.1.

Syfte, frågeställningar och målsättning

Syftet med den arkeologiska förundersökningen var att skapa ett underlag för Länsstyrelsens bedömning om tillstånd att ta bort berörd del av fornlämningen kan ges genom att klarlägga fornlämningens art och omfattning. Denna uppgift innebar att om möjligt skulle följande frågeställningar klargöras:

Att fastställa eventuell förekomst av kulturlager, deras karaktär och ålder.

Att klarlägga eventuell förekomst av anläggningar och i så fall bedöma deras typ, antal och ålder.

Att fastställa fyndinnehållet, vilket skulle inkludera en bedömning av fyndens typ, mängd och ålder.

Att bedöma fornlämningens bevarandegrad inom området.

Att rumsligt avgränsa fornlämningen inom undersökningsområdet.

Att bedöma vilka aktiviteter som ligger bakom eventuellt påträffade kulturlager, anläggningar och fynd.

Dessutom syftade undersökningen till att för Länsstyrelsen klargöra i vilken mån en särskild arkeologisk undersökning måste utföras i området innan bygg- och anläggningsverksamhet får ske inom det tänkta byggområdet. Som underlag för detta görs en vetenskaplig bedömning av fornlämningens kunskapsvärde, det vill säga i vilken utsträckning kan en särskild undersökning bidra med ny och värdefull kunskap.

Genomförande och resultat

Teknik

Dokumentationstekniken var i huvudsak digital där allt dokumentationsmaterial lagrades och redigerades i Intrasis och ArcGis 10.1. Samtliga kontexter, konstruktioner och lager mättes in med GPS/RTK, där varje kontext tilldelades en kod och ett unikt nummer. All inmätning gjordes i SWEREF 99TM och höjderna är angivna enligt RH2000. Sektioner fotograferades för att senare kunna digitaliseras till ritningar, dessa kopplades till den digitala dokumentationen genom inmätning av utbredning samt genom att ange relationer till inmätta lager- eller konstruktionsnummer. Anläggningar, lager och konstruktioner rensades och grävdes helt eller delvis med handverktyg och fotograferades digitalt. Fynd

och prover samlades in kontextvis och registrerades.

Schakt och ytor grävdes med grävmaskin, i de flesta fall till orörd marknivå påträffades. Sammanlagt grävdes 4 schakt/ytor mellan 5 och 8 meter stora. Schaktens djup varierade mellan 0,8 och 1,8 meter. De 4 schakten och ytorna lades jämnt fördelade över ytan och den undersökta ytan uppgick till cirka 100 m², eller ungefär 20 % av hela förundersökningsområdet. Efter dokumentation återfylldes schakten.

Schakt

I undersökningsområdet grävdes fyra schakt. Schakten var upp till nio meter långa och som mest fem meter breda. Djupet varierade mellan 0,1 och 1,9 meter. Ytan var förhållandevis smal, cirka 9 meter och schakten lades därför på rad förutom längst i väster där området vidgades mot söder. De fyra schakten (100, 200, 300 och 400) grävdes till orörd mark påträffades. De vintriga förhållandena med tjäle i marken gjorde att de översta 45 centimeterna fick rivas upp med tjälkrok, detta påverkade dock inte resultaten, då det i samtliga schakt var fyllnadsmassor minst till denna nivå.

Lager

Stratigrafiskt skilde de sig inte mycket åt, botten utgjordes av sandig silt som i schakt 100 och 400 täcktes av odlingslager och därefter rivnings-/fyllnadsmassor och överst bärlager och asfalt. I schakt 200 och 300 fanns inte odlingslagret utan där vidtog rivnings- och fyllnadsmassorna direkt efter den orörda nivån och sträckte sig upp till bärlagret och asfalten. I S100 fanns odlingslagret endast i schaktets södra del och avgränsades i norr av berg. Även i S 300 fanns berg.

Figur 8. Schaktplan med de fyra schaktens läge. Schakt 100 och 400 innehöll odlingsjord (L60 och L404), markerat med brun färg på planen, medan de övriga i huvudsak rymde fyllnadsmassor. Skala 1:300.

Tolkning

Området har till stor del påverkats av Karolinska skolans byggnadsverksamhet under årens lopp. Vid sidan av fyllnads- och raseringsmassor finns dock mindre odlingsytor, som inte är påverkade av skolans anläggningar. Dessa var förhållandevis små och inte sammanhängande. De lager som finns bevarade är troligen delar av stadens östra odlingsjordar.

Fyndmaterialet domineras av 1800-talsmaterial, även om det finns mindre mängder av något äldre material, 1700-tal. Tydligt är att någon förtätad eller planlagd bebyggelse inte har funnits innan 1800-talets slut.

Förundersökningsområdet var tämligen smalt och ger egentligen bara ett utsnitt av ett cirka 9 meter brett band i östvästlig riktning förhållandevis nära en större skolbyggnad från 1920-talet. Troligen är resultaten inte att betrakta som representativa för andra delar av skolgården, då skolbyggnaden säkerligen har påverkat markförhållandena i området. Det är endast schakt 100 som ligger längre från byggnaden och som ger en mer rättvis bild av förhållandena i området.

Utvärdering av undersökningsplanen

Inga avvikelser från undersökningsplanen gjordes, det vill säga de frågor som ställdes inför förundersökningen har i stort besvarats. Utbredning av kulturlager/odlingslager har fastställs lika fullt deras karaktär och ålder. Anläggningsförekomsten har fastställts och ytans bevarandegrad är också klarlagd. Likaså har bestämts vad som ligger bakom kulturlager och de sentida markingreppen i området. Förundersökningen utfördes med hög ambitionsnivå. I mindre omfattning genomfördes också kartstudier. Tidsplan och budget följdes och ytan återställdes till brukbar yta efter förundersökningens slut.

Referenser

Bergold, H. 2012. Kvarteret Husaren 5. *Arkeologgruppen AB, rapport 2012:10*.

Broberg, A. 1987. Örebro- tio år efter "medeltidsstadens" rapport och trettio provundersökningar senare. *Arkeologi i Sverige*. Uppsala 1990.

Ljung, J-Å. 1988. *Boställe och arbetsplats för 1600-1700talets faktorismeder*. Kvarteret Smedjebacken/Faktoriet 3, Örebro, Närke. Riksantikvarieämbetet, UV, otryckt rapport.

Ljung, J-Å. 1992. Early Town Plans in Later Cartography- the Source Value of maps from the 17th and 18th Centuries. *Rescue and Research. Reflections of Society in Sweden 700-1700 AD*. Stockholm

Redin, L. 1978. *Medeltidsstaden 9, Örebro*. Stockholm

Waldén, B. 1945. 1600-talets Örebro. Topografi och bebyggelse. *Föreningen Örebro läns museum. Meddelanden XIV*.

Administrativa uppgifter

Landskap: Närke

Län: Örebro län

Kommun: Örebro kommun

Socken: Örebro socken

Fastighet: Husaren:XX

Arkeologgruppens diarienummer: Ag20x12_34

Länsstyrelsens diarienummer: 431-

Projektnr: 2012_34

Fornlämningsnr: 83:1

Projektgrupp:

Helmut Bergold, Ebba Knabe

Personal:

Helmut Bergold, Ebba Knabe

Undersökningstid: 2012-12-10 till 2012-12-13

Exploateringsyta: 450 m²

Undersökt yta: 100 m²

Läge: Ekonomiska kartan, blad 10F4d

Koordinatsystem: SWEREF 99 TM

Dokumentationshandlingar som förvaras i ATA, RAÄ, Stockholm:

-

Digitalt arkiv:

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd:

Inga fynd omhändertogs.

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt 100. 9x5 meter och mellan 0,6 och 1,5 meter djupt. Fyllandsmassor och därefter söder om berg kulturlager/odlingslager som var cirka 0,1 meter tjockt. Norr om berget fanns fyllning av sten, grus, sand samt block (sprängsten) ner till orörd nivå som i detta fall var 0,8 meter under dagens marknivå.

Schakt 200. 7x4 meter och mellan 1,3 och 1,7 meter djupt. Fyllning av sten, grus, sand samt block upp till 0,65 meter stora. Samma typ av fyllnadsmaterial ända ner till orörd mark. I botten silt med inslag av lera och sten. Längs schaktets norra sida löpte ett dräneringsrör cirka en meter under dagens marknivå.

Schakt 300. 6x3,5 meter och mellan 0,1 och 1,8 meter djupt. Blandat grus- och stenmaterial på orörd lera i schaktets norra del. Fyllnadsmassorna var cirka 0,6 meter tjocka. I södra delen fanns sprängt berg i botten. På berget fanns fyllnadsmassor bestående av sand, grus och sten.

Schakt 400. 4x3 meter och mellan 0,8 och 1,5 meter djupt. Fyllning av sten, grus, sand. Därunder cirka 0,15 meter kulturlager eller odlingsjord. I botten silt med sand o grus.